

GLOBAL İNFORMASIYA MÜHİTİ VƏ ELMİN KİTABXANA- İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Nadir İslam oğlu İsmayilov

*Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
BDU Sənəd menecmenti kafedrasının müdiri
nadir_ismayil56@mail.ru*

Açar sözlər: *global informasiya mühiti, elmi kommunikasiya, kitabxana-informasiya təminatı, rəqəmsallaşma, açıq elmi resurslar, informasiya bərabərsizliyi*

Ключевые слова: *глобальная информационная среда, научная коммуникация, библиотечно-информационное обеспечение, цифровизация, открытые научные ресурсы, информационное неравенство*

Keywords: *global information environment, scientific communication, library and information support, digitalization, open scientific resources, information inequality*

Xülasə: Müasir dövrdə global informasiya mühitinin sürətlə inkişafı elmi fəaliyyətin informasiya ilə təmin olunması mexanizmlərində köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Rəqəmsallaşma, açıq elmi resursların yayılması və informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi kitabxana-informasiya sistemlərinin qarşısına yeni tələblər qoyur. Məqalədə global informasiya məkanında elmi biliklərin istehsalı, yayımı və onlara çıxış imkanlarının genişlənməsi fonunda kitabxanaların rolu təhlil edilir. Elmin informasiya təminatında üzləşilən əsas problemlər, o cümlədən informasiya bərabərsizliyi, resursların maliyyələşdirilməsi, lisenziyalasdırma məsələləri və rəqəmsal bacarıqların səviyyəsi araşdırılır, bu problemlərin aradan qaldırılması yolları və kitabxana-informasiya sahəsinin qarşısında duran vəzifələr təhlil edilir.

Резюме: В современную эпоху стремительное развитие глобальной информационной среды привело к коренным изменениям в механизмах информационного обеспечения научной деятельности. Цифровизация, распространение открытых научных ресурсов и широкое применение информационных технологий ставят перед библиотечно-информационными системами новые требования. В статье анализируется роль библиотек на фоне расширения возможностей производства, распространения и доступа к научным знаниям в глобальном информационном пространстве. Исследуются основные проблемы информационного обеспечения науки, включая информационное неравенство, финансирование ресурсов, вопросы лицензирования и уровень цифровых навыков. Также рассматриваются пути преодоления этих проблем и задачи, стоящие перед библиотечно-информационной сферой.

Summary: In the modern era, the rapid development of the global information environment has led to fundamental changes in the mechanisms of information support for scientific activity. Digitalization, the dissemination of open scientific resources, and the widespread use of information technologies have introduced new requirements for library and information systems. This article analyzes the role of libraries in the context of the production, dissemination, and access to scientific knowledge within the global information space. It explores the main challenges in the information support of science, including information inequality, resource funding, licensing issues, and the level of digital skills. Additionally, the article examines possible solutions to these problems and the responsibilities facing the library and information sector.

Giriş: XXI əsr informasiya cəmiyyətinin formalaşması ilə səciyyələnir. Bu prosesin mərkəzində isə informasiya və bilik dayanır. Elmin inkişafı, onun nəticələrinin cəmiyyətə çatdırılması və tət-

biqi üçün effektiv informasiya təminatı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan kitabxana-informasiya sistemlərinin rolu dəyişməkdədir. Onlar sadəcə məlumat saxlayan strukturlardan daha çox elmin informasiya dövriyyəsinə təşkil edən, araşdırma prosesinə dəstək göstərən və biliklərin transformasiyasını həyata keçirən mərkəzlərə çevrilirlər. Qlobal informasiya mühiti rəqəmsallaşma, mobil texnologiyalar, süni intellekt və böyük verilənlər kimi texnoloji yeniliklərin təsiri ilə formalaşır. Bu mühitdə:

- İnformasiyanın yaradılması və yayılması prosesi sürətlənmişdir;
- Elmi resurslara çıxış çoxsaylı platformalar vasitəsilə mümkündür;
- Açıq elmi resurslar ("Open Access") anlayışı geniş yayılmışdır;
- Ənənəvi nəşriyyat modelləri dəyişir və alternativ sistemlər meydana gəlir.

Bu xüsusiyyətlər elmi fəaliyyətin informasiya təminatına yeni tələblər irəli sürür.

Elmin kitabxana-informasiya təminatının müasir problemləri:

İnformasiya bərabərsizliyi. Əsas problemlərdən biri resurslara çıxışda qeyri-bərabərlikdir. İnkişaf etmiş ölkələrin elmi müəssisələri zəngin rəqəmsal resurslara çıxış imkanına malikdir. Lakin, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bu imkanlar məhduddur. Bu, elmi istehsal və nəticələrin qlobal dövriyyəyə daxil olmasını çətinləşdirir.

- *Maliyyə və lisenziyalaşdırma.* Elmi jurnallara abunə və lisenziyalaşdırma xərcləri bir çox kitabxana üçün ciddi çətinlik yaradır. Açıq resurslara keçid bu problemi qismən aradan qaldırsa da, bu sahədə institusional və milli səviyyədə platformanın formalaşdırılması vacibdir.

- *Rəqəmsal bacarıqlar və informasiya savadlılığı.*

Elmi informasiya axtarışı, qiymətləndirilməsi və istifadəsi üzrə rəqəmsal bacarıqların kifayət qədər inkişaf etməməsi araşdırma prosesinə mənfi təsir göstərir. Kitabxanalar bu sahədə təlim və məsləhət xidməti göstərməlidirlər.

- *Elmi informasiyanın strukturlaşdırılması.* Mövcud elmi informasiya çoxluq təşkil etsə də, onun strukturlaşdırılması və tədqiqatçılar üçün istifadəyə yararlı şəkildə təqdim olunması hələ də problemlidir. Metaverilənlər standartlarının tətbiqi, təsnifat və indeksasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Perspektivlər və təkliflər:

Müasir kitabxana-informasiya sistemləri aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf etdirilməlidir:

- Açıq elmi resursların təşviqi və dəstəklənməsi;
- Milli və regional elmi informasiya platformalarının yaradılması;
- Kitabxanaçılar üçün rəqəmsal bacarıqlar üzrə təlimlərin təşkil olunması;
- Elmi fəaliyyətin bütün mərhələlərində kitabxana xidmətlərinin inteqrasiyası.

Müasir dövrdə elmin inkişafı informasiya təminatı olmadan mümkün deyil.

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması, bilik iqtisadiyyatının ön plana çıxması və rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı elmi fəaliyyətin informasiya ilə təchiz olunmasını daha da aktuallaşdırmışdır. Bu prosesdə kitabxanalar – xüsusilə elmi və ixtisaslaşdırılmış kitabxanalar mühüm rol oynayır. Kitabxanalar təkcə ənənəvi nəşrləri deyil, həm də elektron mənbələri, verilənlər bazalarını, elmi jurnalları və rəqəmsal arxivləri toplamaqla, sistemləşdirməklə və istifadəçilərə çatdırmaqla elmin informasiya təminatını həyata keçirirlər.

Elmi tədqiqatlar geniş və müxtəlif mənbələrə istinad etməyi tələb etdiyindən, kitabxanalar bu tələbatı qarşılayan əsas vasitələrdən biridir. Onlar elmi araşdırmaçılar üçün informasiya ehtiyaclarını müəyyən edir, lazımı resurslara çıxış imkanları yaradır və bu sahədə məsləhət xidmətləri göstərilir. Xüsusilə, beynəlxalq elmi əlaqələrin genişləndiyi müasir dövrdə açıq elmi resurslara çıxış, lisenziyalı verilənlər bazalarına abunəlik, elektron kitabxana sistemləri və rəqəmsal repozitoriyalar kitabxanaların fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir.

Bununla yanaşı, kitabxanalar elmi kommunikasiyanın təşkili və yayılmasında da mühüm funksiyalar yerinə yetirirlər. Tədqiqat məhsullarının rəqəmsallaşdırılması, onların açıq repozitoriyalarda

yerləşdirilməsi, elmi məlumatların indeksləşdirilməsi və axtarış sistemlərində əks etdirilməsi kitabxanaların müasir vəzifələri sırasındadır. Bu yanaşma elmi biliklərin yayılmasını sürətləndirməklə yanaşı, tədqiqatların səmərəliliyini və təsirini də artırır.

Qeyd etdiyimiz kimi, elmi fəaliyyətin səmərəli təşkili və inkişafı üçün informasiya təminatı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə biblioqrafik fəaliyyət əsas vasitələrdən biri olaraq çıxış edir. Biblioqrafik fəaliyyətin əsas məqsədi elmi informasiya mənbələrinin toplanması, təsnifləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi və istifadəçilərə təqdim olunmasıdır. Xüsusilə müasir dövrdə informasiyanın həcmnin sürətlə artması və müxtəlif informasiya platformalarında mövcud olması biblioqrafik işin aktuallığını daha da artırmışdır.

Biblioqrafik fəaliyyətin elmi informasiya təminatında rolu ilk növbədə mövcud elmi ədəbiyyatın əhatəli şəkildə əks etdirilməsində və tədqiqatçıların informasiya axtarışının optimallaşdırılmasında özünü göstərir. Tədqiqatçılar üçün konkret mövzu üzrə biblioqrafik göstəricilər, sistemləşdirilmiş siyahılar və annotasiyalı materiallar vaxt və resurs baxımından qənaət yaradır, elmi araşdırmaların daha məqsədyönlü və düzgün istiqamətlənməsinə imkan verir.

Biblioqrafik göstəricilər həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə elmi informasiya mübadiləsinin mühüm vasitələrindəndir. Onlar təkcə mövcud ədəbiyyat haqqında məlumat vermir, həm də müəyyən dövr ərzində elmi tendensiyaları və istiqamətləri izləməyə imkan yaradır. Bu baxımdan sistemli biblioqrafik fəaliyyət həm elmi-nəzəri, həm də praktik əhəmiyyət daşıyır. Kitabxanalar, informasiya mərkəzləri və elmi müəssisələr bu sahədə koordinasiyalı fəaliyyət göstərməklə elmin informasiya bazasını zənginləşdirirlər.

Müasir texnologiyalar biblioqrafik fəaliyyətin formasını və mahiyyətini də dəyişmişdir. Elektron kataloqlar, rəqəmsal biblioqrafik bazalar, avtomatlaşdırılmış axtarış sistemləri və məzmun indeksləşməsi bu fəaliyyətin daha operativ və səmərəli aparılmasına imkan verir. Eyni zamanda, açıq elmi məlumat bazalarına inteqrasiya olunmuş biblioqrafik alətlər tədqiqatçıların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış yüksək səviyyəli xidmətlər təqdim edir. Beləliklə, biblioqrafik fəaliyyət elmin informasiya təminatının ayrılmaz və mühüm bir hissəsidir. Onun sistemli şəkildə təşkili, müasir texnologiyalarla və beynəlxalq standartlarla uyğunlaşdırılması elmi fəaliyyətin keyfiyyətinə birbaşa təsir edir. Gələcəkdə də bu sahədə aparılan işlərin inkişaf etdirilməsi və peşəkar kadrların hazırlanması elmi informasiyanın effektiv istifadəsi üçün əsas amillərdən biri olacaqdır.

Nəticə: Qlobal informasiya mühitinin dinamikası elmin kitabxana-informasiya təminatı sahəsində yeni yanaşmalar tələb edir. Kitabxanalar yalnız universal informasiya təminatçısı fenomeni deyil, eyni zamanda, elmi fəaliyyətin aparıcı tərəfdaşına çevrilməlidirlər. Bu sahədə islahatlar və müasir texnologiyaların tətbiqi elmi inkişafın əsas şərtlərindən biridir. Nəticə etibarilə, kitabxanalar elmin informasiya təminatında həm ənənəvi, həm də innovativ üsullarla mühüm rol oynamaqda davam edir. Onların funksiyalarının genişləndirilməsi, informasiya texnologiyaları ilə inteqrasiyası və mütəxəssislərin peşəkar inkişafı elmin davamlı inkişafı üçün əsas şərtlərdəndir. Gələcəkdə də kitabxanaların elmi proseslərin informasiya bazasını təşkil edən mühüm strukturlardan biri kimi rolu qorunacaq və daha da güclənəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında: [6 cildə]/ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası.- Bakı: Elm, -2007.-394 s.

2. Əliyeva-Kəngərli, A.İ. Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. Monoqrafiya / A.İ.Əliyeva-Kəngərli. - Bakı: Elm, - 2007. - 394 s.